

УДК 336.02

DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V32(2022)-09

Мушеник І. М., кандидат економічних наук, доцент кафедри математики, інформатики та академічного письма, Заклад вищої освіти «Подільський державний університет», м. Кам'янець-Подільський, Україна

ORCID: 0000-0003-4379-7358

e-mail: mushenik77@ukr.net

Грушецький С. М., кандидат технічних наук, доцент кафедри агроінженерії і системотехніки, Заклад вищої освіти «Подільський державний університет», м. Кам'янець-Подільський, Україна

ORCID: 0000-0002-0487-6152

e-mail: g.sergiy.1969@gmail.com

Забезпечення фінансової безпеки України в період воєнного часу та в умовах фінансової інклюзії

Анотація. Розглядаються теоретичні підходи до визначення сутності поняття фінансової інклюзії. Розкрито зміст фінансової інклюзії як універсального доступу населення до широкого переліку фінансових послуг, найпоширенішими серед котрих є банківські послуги. Розглянуто кількісні характеристики фінансової інклюзії в Україні в період воєнного часу та відзначено загалом незадовільний рівень фінансової обізнаності, фінансової включеності й доступу населення до базових фінансових послуг. Визначається, що саме фінансова інклюзія, у поєднанні з довірою до фінансово-кредитної системи з боку населення та бізнесу, є стимулюючим фактором спрямування заощаджень в інвестиційну сферу, зменшення рівня мінімізації економіки, зростання фінансової стійкості суб'єктів господарювання, і, як наслідок, збільшення рівня державних надходжень та забезпечення фінансової безпеки. Досліджуються теоретико-методологічні засади поширення фінансової інклюзії як драйвера забезпечення фінансової безпеки України. Проаналізовано ризики, що загрожують фінансовій стабільності, та інструменти їх мінімізації в Україні.

Ключові слова: війна; фінансова стабільність; фінансова система; системні ризики; механізм забезпечення фінансової стабільності; фінансова інклюзія; фінансова безпека; фінансова грамотність; фінансові послуги.

Iryna Mushenyk, Ph.D. in Economic Sciences, Associate Professor, Department of Mathematics, Computer Sciences and Academic Writing, Higher Educational Institution «Podillia State University», Kamianets-Podilskyi, Ukraine

Sergii Hrushetskyi, Ph.D. in Technical Sciences, Associate Professor of the Department of Agroengineering and System Engineering, Higher Educational Institution «Podillia State University», Kamianets-Podilskyi, Ukraine

Ensuring Ukraine Financial Security During Wartime and in Conditions of Financial Inclusion

Abstract. Introduction. In the current conditions of economic and political crisis in Ukraine, the issues of ensuring financial security at various levels of the economic system come to the fore, from the finances of individual households to national finances. As the practice of developed countries shows, one of the main drivers of financial security is the implementation of the principles of financial inclusion. After all, financial inclusion, combined with confidence in the financial and credit system by the population and business, is the stimulus for directing savings to the investment sphere, reducing the shadowing of the economy, increasing financial stability of economic entities, and, consequently, increasing government revenue and financial security.

Purpose. The aim of the study is to improve the theoretical and methodological foundations and practical tools for identifying problems and effective ways to spread financial inclusion in Ukraine during the war.

Results. Theoretical approaches to defining the essence of the concept of financial inclusion are considered. The content of financial inclusion as universal access of the population to a wide range of financial services, the most common of which are banking services, is revealed. The quantitative characteristics of financial inclusion in Ukraine during the wartime are considered and the generally unsatisfactory level of financial awareness, financial inclusion and access of the population to basic financial services is noted. It is determined that financial inclusion, combined with confidence in the financial and credit system by individuals and businesses, is a stimulus for directing savings to investment, reducing the shadowing of the economy, increasing financial stability of economic entities, and, consequently, increasing level of government revenues and financial security. Theoretical and methodological principles of spreading financial inclusion as a driver of financial security of Ukraine are studied. Risks threatening financial stability and tools for their minimization in Ukraine are analyzed.

Conclusions. The research shows that the spread of financial inclusion in Ukraine today does not meet the requirements of the modern economically developed world. Thus, the low level of financial inclusion does not allow the state to

¹Стаття надійшла до редакції: 26.04.2022

Received: 26 April 2022

fully use the powerful resource of savings, promotes the development of the shadow sector, which ultimately reduces the level of financial security in general.

The high uncertainty caused by the war also makes it difficult to predict economic processes with reasonable probability. Therefore, the National Bank may temporarily refrain from publishing its own macroeconomic forecasts.

Keywords: war; financial stability; financial system; systemic risks; financial stability mechanism; financial inclusion; financial security; financial literacy; financial services.

JEL Classification: E 58; F 36; G 18; H 56.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану надзвичайно важливо забезпечити оперативне, належне та безперервне виконання місцевих бюджетів. Для забезпечення ефективного функціонування бюджетної сфери та життєво необхідних потреб жителів територіальних громад у період дії воєнного стану Офіс Президента України, Уряд, Верховна Рада України, РНБО та інші центральні органи виконавчої влади приймають низку швидких, ефективних, оперативних рішень.

У сучасних умовах економічної та політичної кризи в Україні на перший план виходять питання забезпечення фінансової безпеки на різних рівнях економічного устрою, від фінансів окремих домогосподарств до загальнодержавних фінансів. Як показує практика розвинених країн, одним з основних драйверів забезпечення фінансової безпеки є реалізація принципів фінансової інклюзії, яка становить собою «...розширення доступу звичайних громадян, бізнесу до фінансових продуктів і сервісів, незалежно від доходу, віку, місця проживання чи виду діяльності [1]». Адаже фінансова інклюзія, у поєднанні з довірою до фінансово-кредитної системи з боку населення та бізнесу, є саме тим стимулюючим фактором спрямування заощаджень в інвестиційну сферу, зменшення рівня тінізації економіки, зростання фінансової стійкості суб'єктів господарювання, і, як наслідок, збільшення рівня державних надходжень та забезпечення фінансової безпеки. Все це робить актуальними дослідження, що стосуються визначення ефективних шляхів розвитку фінансової інклюзії в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Концепція інклюзивного розвитку передбачає, що кожен суб'єкт економіки є важливим, унікальним, цінним для суспільства і має можливості, щоб задовольнити свої потреби. Інклюзивне зростання економіки є передумовою гуманного розвитку суспільства, тому він є багатofакторним і багаторівневим процесом, бо основою його є економіка максимальної зайнятості і взаємодії усіх суб'єктів. А. В. Базиліук, О. В. Жулин у своїй праці [2] наголошують на тому, що «...сучасне громадянське суспільство неможливе без активного залучення всіх членів у різні види діяльності, поваги прав і свобод кожної окремої людини, забезпечення гарантій безпеки та рівноправності [2]».

Серед вітчизняних та закордонних науковців значний внесок у розвиток методології та практики розв'язання зазначеної проблеми зробили такі вчені: О. Акімова [1], А. Базиліук, О. Жулин [2], І. Бобух, С.

Щегель [3], О. Захаркін [6], Л. Нечипорук [9], С. Полях [10] та ін. Водночас, аналіз наукової літератури з теми дослідження дозволяє стверджувати, що невіршеною остаточно залишається низка теоретичних і прикладних проблем, щодо визначення основних напрямків поширення фінансової інклюзії та механізмів її реалізації.

Формулювання цілей дослідження. Метою дослідження є удосконалення теоретико-методологічних засад і практичного інструментарію щодо визначення проблем та ефективних шляхів поширення фінансової інклюзії в Україні в період воєнного часу.

Основні результати дослідження. Аналіз та дослідження змісту, сутності, принципів та особливостей інклюзивного розвитку економіки та можливостей його досягнення у країнах з різним рівнем соціально-економічного розвитку перебувають в центрі наукового пошуку багатьох країн та міжнародних інституцій, серед яких Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Програма розвитку ООН (ПРООН), Європейська комісія, Міжнародний валютний фонд (МВФ), Всесвітній економічний форум (ВЕФ), Світовий банк, Міжнародний центр політики інклюзивного зростання. Так, одним із ключових пріоритетів у стратегії економічного зростання «Європа-2020» (Europe 2020) визначено саме інклюзивність [4].

Термін «інклюзія» вперше було застосовано в 1970-х роках у США, але тоді виділяли лише соціальну інклюзію (процес збільшення ступеня участі усіх громадян у соціумі через доступ до можливостей і справедливий розподіл результатів праці), але з плином часу поняття набуло поширення вже в економічному просторі [9].

Впровадження фінансової інклюзії в країні забезпечує: прибуткові іноземні інвестиції, розвиток експорту та імпорту, продовольчу безпеку, зростання туризму, підвищення рівня доходів, зростання підприємництва та розвиток малого та середнього бізнесу, зростання середнього класу, зменшення корупції, шахрайства та розкрадання [6].

Центральні банки та інші регулятори фінансового ринку, міжнародні організації наголошують на важливості фінансової інклюзії. Не виключенням є і НБУ, у стратегічних цілях якого фінансова інклюзія займає одне з провідних місць та є важливою передумовою розвитку фінансової екосистеми та зростання економіки країни [8].

Реалізація стратегії НБУ у напрямі запровадження фінансової інклюзії реалізується в наступних напрямках:

– розвиток платіжної інфраструктури шляхом: переведення транзакцій в електронні канали (розвиток електронних платежів, у тому числі за комунальні послуги, електронних грошей (які випускає Національний банк), платежів з використанням пристроїв мобільного зв'язку), поширення використання міжнародних та національних платіжних систем, ознайомлення населення з перевагами та прогресивними видами безготівкових розрахунків;

– запровадження віддаленої ідентифікації клієнтів для отримання ними фінансових послуг;

– укладення договорів у безпаперовій формі, у тому числі з використанням електронного цифрового підпису [7].

2021 рік став проривним для державної системи віддаленої ідентифікації BankID НБУ. Згідно зі статистикою в грудні 2021 року Система BankID НБУ перетнула межу в 110 успішних ідентифікацій користувачів за одну хвилину.

Загалом за 2021 рік у Системі BankID НБУ здійснено понад 30 млн успішних електронних ідентифікацій, що в чотири рази більше, ніж за 2020 рік (7,6 млн шт.), та в 100 разів більше, ніж за 2019 рік (300 тис. шт.).

Навіть в умовах війни громадяни України продовжують отримувати через Систему BankID НБУ безпечний доступ до онлайн-послуг, які надають державні органи, громадські організації, банки та інші комерційні установи. Понад 99,7% громадян, що мають рахунки в українських банках, доступні дистанційні послуги з використанням Системи BankID НБУ[5].

Так, за I квартал 2022 року у Системі BankID НБУ здійснено понад 10,9 млн успішних електронних ідентифікацій, що у 2,5 рази більше ніж за аналогічний період торік. Стабільна робота Системи BankID НБУ має важливе значення для підтримки наших громадян у період воєнного стану, оскільки гарантує безперешкодний цілодобовий доступ до державних та фінансових сервісів.

Станом на 01 квітня 2022 року Система BankID НБУ налічувала 40 банків-ідентифікаторів та 101 абонента-надавача послуг. Протягом I кварталу 2022 року до системи приєдналися сім нових комерційних абонентів – надавачів послуг, два некомерційних абоненти – надавачі послуг, а також два абоненти-ідентифікатори: АБ «КЛІРИНГОВИЙ ДІМ» та АТ «ЮНЕКС БАНК». У лютому цього року від системи було відключено АТ «МІЖНАРОДНИЙ РЕЗЕРВНИЙ БАНК», який на 100% належав ПАТ «Сбербанк росії».

Використання Системи BankID НБУ зараз є способом віддаленої ідентифікації та верифікації для державних та банківських послуг, що має найбільший попит. Зокрема, для автентифікації громадян в

мобільному застосунку «Дія» для подальшого доступу до цифрових документів та отримання виплат за програмою «єПідтримка», а також для віддаленого відкриття рахунків для громадян, які не мають можливості відвідати відділення через вимушене переміщення або неможливість банку здійснити фізичне обслуговування клієнта під час війни [4].

Відповідно до нових вимог правил Системи BankID НБУ в частині посилення безпеки впродовж минулого року банки – ідентифікатори системи успішно реалізували технологію багатофакторної автентифікації користувачів для підтвердження передавання персональних даних користувача з використанням Системи BankID НБУ. На сьогодні всі підключені банки успішно реалізували та використовують цю технологію в системі, що посилює безпеку її використання для користувачів.

Крім того, наприкінці минулого року модернізовано тестову платформу взаємодії та забезпечено доступ до тестового середовища в режимі 24/7, що сприяє поліпшенню якості та швидкості тестування нових вузлів абонентів для їх подальшого підключення до продуктивної системи [5].

Також Система BankID НБУ має попит серед комерційних надавачів послуг. Якщо раніше до системи підключалися переважно мікрофінансові компанії, то зараз Національний банк отримує заявки на підключення від страхових компаній, пенсійних фондів, телеком-операторів. На сьогодні близько 80 установ перебуває в процесі інтеграції та приєднання до системи.

За оцінками національних та міжнародних експертних інститутів, втрати ВВП України у 2022 році внаслідок військової агресії РФ можуть становити від 30% до 50 відсотків. В абсолютних цифрах у цінах 2021 року це відповідатиме 1,6-2,7 трильйона гривень (56-92 млрд доларів США) «невиробленої» продукції упродовж року. Окрім того, матеріальні збитки внаслідок масштабних руйнувань інфраструктурних та цивільних об'єктів оцінюють від 500 до 1000 млрд доларів США.

Відновлення ВВП України до докризового рівня потребуватиме залучення міжнародного фінансування фондів з відбудови економіки України та активізації фіскального та монетарного інструментарію з метою відновлення інвестиційних процесів в Україні.

Протягом останнього місяця ліквідність банківської системи (деPOSITNІ сертификати + кореспондентські рахунки) досягла рекордних значень з початку воєнної агресії РФ і станом на кінець дня 15.04.2022 становила 227 млрд грн (+9,2 млрд грн за тиждень), в т.ч.:

- у депозитних сертифікатах НБУ – 170,1 млрд грн (+2,6 млрд грн за тиждень);
- на кореспондентських рахунках в НБУ – 56,7 млрд грн (+6,7 млрд грн за тиждень).

Ще близько 50 млрд грн банківської ліквідності знаходиться у вигляді готівки в касах банків [12].

Зростання банківської ліквідності останнього тижня майже повністю пояснюється нарощуванням державних витрат шляхом боргового їх фінансування, що призвело до збільшення грошової маси в економіці на 23 млрд грн (за тиждень), з яких близько 10 млрд грн поповнили ліквідність банків, а решта 13 млрд грн – було абсорбовано НБУ через інші монетарні операції (погашення довгострокових кредитів рефінансування тощо) [11].

Поточні цифри ліквідності є рекордними для банківської системи за всю економічну історію України. Загальна ліквідність перевищує норматив ліквідності (55 млрд грн) у 4 рази. Співвідношення ліквідності банків до ліквідних зобов'язань банків у квітні повернулося до докризового рівня – 15 відсотків. Висока ліквідність банківської системи спостерігається на тлі низького рівня монетизації економіки (менш ніж 40% ВВП). Поряд з загальною ліквідністю зростає і структурний профіцит ліквідності (депозитні сертифікати мінус кредити рефінансування), який станом на 15.04.2022 р. досяг 45 млрд грн (рекордне значення з початку війни) [4].

Нещодавно Рада НБУ затвердила «Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану». Це принципово важливий документ, який відкриває не тільки нові можливості здійснення відповідних заходів НБУ, але і створює умови для формування відповідних умов для повоєнної відбудови [5].

Рада наголосила, що в умовах війни вкрай важливим є забезпечення надійного та стабільного функціонування банківської та фінансової системи країни, а також максимальне забезпечення потреб оборони України, безперебійного функціонування системи державних фінансів та об'єктів критичної інфраструктури [10]. Зниження під час війни дієвості ринкових інструментів унеможлиблює проведення монетарної політики в режимі інфляційного таргетування з плаваючим валютним курсом.

Висновки. Проведене досліджує показує, що поширення фінансової інклюзії в Україні на сьогодні

не задовольняє вимогам сучасного економічно розвиненого світу. Таким чином, низький рівень фінансової інклюзії не дозволяє державі повноцінно використовувати потужний ресурс заощаджень населення, сприяє розвитку тіньового сектору, що в кінцевому підсумку знижує рівень фінансової безпеки в цілому.

Виправлення ситуації, що склалася, в першу чергу, бачиться у невідкладних діях як з боку держави, так і фінансово-кредитних установ за підтримки держави, спрямованих на підвищення фінансової грамотності населення, бізнесу шляхом проведення тренінгів, семінарів, постійного інформування у ЗМІ та соціальних мережах про можливості управління фінансовими ресурсами. Саме такі дії зможуть відновити довіру до фінансово-кредитного сектору та в кінцевому підсумку підвищити фінансову безпеку України.

Висока невизначеність, спричинена війною, також ускладнює прогнозування економічних процесів з прийнятною імовірністю. Тож Національний банк може тимчасово утриматися від публікації власних макроекономічних прогнозів.

Водночас Національний банк прагнучим до якнайшвидшої повної відмови від фінансування дефіциту державного бюджету, урахувавши потребу в забезпеченні оптимального балансу між, з одного боку, утриманням під контролем інфляційної динаміки та очікувань, а з іншого, – необхідністю підтримки боєздатності ЗСУ, безперебійного функціонування системи державних фінансів та об'єктів критичної інфраструктури.

Національний банк підтримуватиме тісну взаємодію з Урядом для сприяння залученню необхідного зовнішнього фінансування від міжнародних організацій та країн-партнерів. Національний банк разом з Урядом докладатиме всіх зусиль для виконання цілей, критеріїв та заходів із реформування економіки та фінансової системи, передбачених співпрацею з МВФ, іншими міжнародними фінансовими організаціями та інституціями ЄС.

Література:

1. Акімова О. В. Фінансова інклюзія та інші передумови розвитку фінансового моніторингу в Україні. Молодий вчений. Частина 1. Економічні науки. 2015. № 12 (27). С.195-198.
2. Базиліук А. В., Жулін О. В. Інклюзивне зростання як основа соціально-економічного розвитку. Економіка та управління на транспорті. 2015. Вип. 1. С.19-29.
3. Бобух І. Н., Щегель С. М. Стратегічні орієнтири економічного зростання в Україні. Інклюзивність як ключовий пріоритет. Вісник НАН України. 2018. № 7. С.55-70.
4. В умовах воєнного стану Система BankID НБУ продовжує стабільно та надійно працювати. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/v-umovah-voyennogo-stanu-sistema-bankid-nbu-prodovjuye-stabilno-ta-nadiyno-pratsyuvati> (дата звернення: 28.04.2022).
5. За 2021 рік учетверо зросла кількість успішних ідентифікацій через Систему BankID НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/za-2021-rik-uchetvero-zroslo-kilkist-uspishnih-identifikatsiy-cherez-sistemu-bankid-nbu> (дата звернення: 28.04.2022).
6. Захаркін О. О., Боронос В. М., Захаркіна Л. С., Тверезовська О.І. Фінансова інклюзія як драйвер забезпечення фінансової безпеки України. Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. 2019. № 1. С. 43-52.

7. Мушеник І. М. Інформаційні аспекти формування сучасних механізмів управління розвитком соціально-економічних систем. Наука XXI ст.: виклики та перспективи. Том 1. Суспільні науки: колективна монографія в 2-х томах / за заг. ред. В. В. Іванишина. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2021. С. 35-46.
8. Мушеник І. М. Стратегія розвитку і формування інноваційно-інвестиційної системи регіону. Економіка та суспільство. 2021. № 25. С. 52-58.
9. Нечипорук Л. В. Фінансова інклюзія в контексті страхових послуг. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2018. Т. 3. № 26. С. 411-417.
10. Полях С. С. Фінансова залученість населення як передумова достатнього рівня захисту інтересів клієнтів фінансового сектору. Вісник СумДУ. Серія «Економіка». 2017. № 4. С. 43-48.
11. Ресурси України для фінансової стабільності під час війни та відбудови. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/22/686099/> (дата звернення: 28.04.2022).
12. Україна під час війни отримала допомоги 15 млрд доларів в еквіваленті – НБУ. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/03/03/novyna/finansy/ukrayina-vijny-otrymala-dopomohy-15-mlrd-dolariv-ekvivalenti-nbu> (дата звернення: 28.04.2022).

References:

1. Akimova, O. V. (2015). Financial inclusion and other prerequisites for the development of financial monitoring in Ukraine. *Molody vchenyj. Ekonomichni nauky*, 12 (27), 195-198 [in Ukrainian].
2. Bazyliuk, A. V. & Zhulyn, O. V. (2015). Inclusive growth as a basis for socio-economic development. *Ekonomika ta upravlinnia na transporti*, 1, 19-29 [in Ukrainian].
3. Bobukh, I. N. & Schehel', S. M. (2018). Strategic guidelines for economic growth in Ukraine. Inclusion as a key priority. *Visnyk NAN Ukrainy*, 7, 55-70 [in Ukrainian].
4. In the conditions of martial law the BankID System of the NBU continues to operate stably and reliably (2022). Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/news/all/v-umovah-voyennogo-stanu-sistema-bankid-nbu-prodovjuye-stabilno-ta-nadiyno-pratsyuvati> [in Ukrainian].
5. In 2021, the number of successful identifications through the NBU's BankID System quadrupled. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/news/all/za-2021-rik-uchetvero-zroslo-kilkist-uspishnih-identifikatsiy-cherez-sistemu-bankid-nbu> [in Ukrainian].
6. Zakharkin, O. O., Boronos, V. M., Zakharkina, L. S. & Tverezovs'ka, O.I. (2019). Financial inclusion as a driver of financial security of Ukraine. *Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. Serii Ekonomika*, 1, 43-52 [in Ukrainian].
7. Mushenyk, I. M. (2021). Information aspects of the formation of modern mechanisms for managing the development of socio-economic systems. *Nauka XXI stolittia: vyklyky ta perspektyvy. Suspil'ni nauky. Ternopil': Osadtsa Yu.V.*, 35-46 [in Ukrainian].
8. Mushenyk, I. M. (2021). Strategy of development and formation of innovation and investment system of the region. *Ekonomika ta suspil'stvo*, 25, 52-58 [in Ukrainian].
9. Nechyporuk, L. V. (2018). Financial inclusion in the context of insurance services. *Finansovo-kredytna diial'nist': problemy teorii ta praktyky*, 3, 26, , 411-417 [in Ukrainian].
10. Poliakh, S. S. (2017). Financial involvement of the population as a prerequisite for a sufficient level of protection of the interests of clients in the financial sector. *Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. Serii Ekonomika*, 4, 43-48 [in Ukrainian].
11. Resources of Ukraine for financial stability during the war and reconstruction (2022). Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/22/686099/> [in Ukrainian].
12. During the war, Ukraine received \$ 15 billion in aid – the NBU (2022). Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2022/03/03/novyna/finansy/ukrayina-vijny-otrymala-dopomohy-15-mlrd-dolariv-ekvivalenti-nbu> [in Ukrainian].

